

**A.V. РАБІНОВИЧ. ТЕОРІЯ СПОЖИВЧОГО ПРАВА ЯК СКЛАДОВА
ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ ТА ЯК НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА**

Аналізується галузь знань про споживче право, по-перше, як один з підрозділів юридичної науки, по-друге, як предмет відповідної навчальної дисципліни. Висвітлюється досвід побудови відповідного навчального курсу та досвід його викладання у Львівській комерційній академії.

Ключові слова: наука споживчого права, програма споживчого права, викладання споживчого права.

Анализируется отрасль знаний о потребительском праве, во-первых, как одном из подразделений юридической науки, во-вторых, как предмета соответствующей учебной дисциплины. Описывается опыт построения соответствующего учебного курса и опыт его преподавания во Львовской коммерческой академии.

Ключевые слова: наука потребительского права, программа курса потребительского права, преподавание потребительского права.

In the article branch of knowledge about consumer law, firstly, as a component of legal science and, secondly, as corresponding academic course, is being analyzed. The author describes the experience of such course formation and its tuition in the Lviv Commercial Academy.

Key words: consumer law science, consumer law course program, tuition of consumer law.

Споживчій діяльності людини, як і будь-якій іншій людській діяльності, притаманні певні об'єктивні закономірності й механізми здійснення. Їх знання та врахування їх у практиці державно-юридичного регулювання є однією з необхідних передумов його ефективності. Такі знання можуть сформуватися в результаті наукового дослідження означених закономірностей та механізмів – у тому числі й тих, які діють у сфері споживчих відносин.

Результати таких досліджень утворюють відносно самостійну галузь суспільствознавчих знань, яку умовно можна назвати *сервісологія*. Отже, її предметом є закономірності та механізми діяльності із задоволення різноманітних потреб людини¹.

У тій частині цієї діяльності, яка так чи інакше опосередковується державно-юридичним регулюванням, діють також і специфічні державно-правові закономірності. Задля їх вивчення виникає потреба у формуванні відповідної галузі знань – теорії (науки) споживчого права або, інакше кажучи, *правової сервісології* як частини правознавства. Предметом названої науки є специфічні закономірності формування, структурування, функціонування та розвитку споживчого права як самостійного комплексного інституту в системі права та у системі законодавства.

Отже, ця наука вивчає споживчо-правові явища, насамперед споживчо-юридичне регулювання, його необхідність, доцільність, його інструментарій та ефективність.

З переходом до ринкових відносин, проведенням економічних реформ, за умов створення вільного ринку товарів, робіт, надання послуг — ринку, який набуває в Україні все більшого розвитку, розширюється й сфера споживчої діяль-

© РАБІНОВИЧ Алла Вікторівна – кандидат юридичних наук, доцент Львівської комерційної академії

ності громадян. Відповідно, все актуальнішою стає проблема захисту інтересів споживачів, зокрема коли порушуються їхні права на належну якість товарів, послуг, виконання робіт і внаслідок таких порушень їм завдається матеріальна та моральна шкода.

Тому й отримання знань у сфері юридичного забезпечення і захисту споживчої діяльності набуває особливого значення, насамперед для студентів-правників, а також студентів економічних спеціальностей. Свідченням цього є, зокрема, те, що Програмою захисту прав споживачів на 2003–2005 роки, затвердженою Указом Президента України від 11 грудня 2002 р.², передбачалось:

розробити заходи щодо підвищення рівня професійної підготовки та перепідготовки працівників сфери захисту прав споживачів;

забезпечити розроблення та впровадження Програми правової освіти підприємців, які працюють на споживчому ринку України;

включити до навчальних програм загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладів предмет «основи споживчих знань».

Відтак, цілком актуальним стало запровадження навчальних курсів щодо захисту прав споживачів у деяких вищих навчальних закладах України (це було реалізовано, наприклад, у Київському національному торговельно-економічному університеті). Аналогічна практика спостерігається і в Росії. Назви таких навчальних дисциплін можуть бути різними, але їхня мета і зміст багато в чому співпадають.

Прикметним є також видання низки навчальних посібників, довідників, практикумів із цієї проблематики³.

Тому, зважаючи на розширення мережі навчальних закладів, де розпочато або намічається викладання згаданого предмета, стає доцільним узагальнити вже накопичений відповідний досвід. З огляду на це варто охарактеризувати особливості навчального курсу «Юридичний захист прав споживачів», який вже протягом декількох років викладається Львівської комерційної академії на товарознавчо-комерційному факультеті. Предметом цього курсу є правове регулювання відносин у сфері захисту прав споживачів в Україні. Завданням курсу є вивчення основних правових інститутів споживчого права, формування вмінь та навичок пошуку й аналізу правових актів, які регулюють споживчі відносини, а також вмінь активно використовувати правові засоби у захисті прав споживачів. Зокрема вмінь аналізувати інформацію, складати необхідну документацію (претензії, позови) із захисту прав споживачів. Програма курсу спрямована на вивчення відносин у сфері споживчої діяльності в умовах ринкової економіки. У курсі подаються поняття споживчих відносин, споживача, виробника, виконавця. Достатньо повно розглядається правовий статус споживача, його основні права за міжнародними стандартами та за національним законодавством. Наводиться судова практика, розглядаються права споживачів на державний і громадський захист. Програма ґрунтується на матеріалах міжнародних документів, законодавства України, судової практики.

Специфіка курсу зумовлюється тим, що споживче право є комплексним правовим інститутом, в межах якого застосовуються норми конституційного, цивільного, адміністративного, земельного, трудового, кримінального права України, а також відповідні міжнародні стандарти. Тому засвоєння цього предмета має спиратися на знання хоча б основ відповідних галузей права, отримані студентами раніше – у попередні роки навчання.

Вихідними науково-теоретичними, філософсько-правовими засадами програмування цього курсу є, по-перше, закріплені у Конституції України положення про те, що людина, її права і свободи визнаються найвищою соціальною цінністю (ст. 3), а права споживачів захищаються державою, яка здійснює контроль за якістю і безпекою продукції та усіх видів послуг і робіт, сприяє діяльності громадських організацій споживачів (ст. 42). По-друге, однією з таких засад є так званий потребний підхід, який сприяє розкриттю соціальної сутності різноманітних соціальних, зокрема державно-юридичних явищ. Саме з позицій такого підходу сформульовано дефініції низки понять, які є базовими, фундаментальними для цієї навчальної дисципліни – насамперед поняття споживача, споживчих прав і споживчих відносин.

Так, обґрунтовується, що:

споживач – це людина, яка використовує забезпечувану державою діяльність інших суб'єктів та її результати безпосередньо для задоволення своїх потреб та потреб своєї сім'ї або для створення його умов і засобів;

суб'єктивно-юридичне споживче право – це забезпечувана державою можливість людини задовольняти свої потреби (біологічні, соціальні, духовні та ін.), які відповідають достатньому життєвому рівню для неї та її сім'ї, за посередництвом використання якісних товарів і послуг (робіт), а також можливість вдаватися до державної охорони й захисту такої діяльності;

споживчі відносини - це суспільні відносини, які опосередковують права людини-споживача на якісні товари чи послуги, а у разі порушення цих прав – на їх захист.

Весь матеріал курсу умовно поділено на дві частини: загальну та спеціальну. В рамках загальної частини розкриваються, насамперед, науково-теоретичні положення щодо охорони та захисту прав споживачів (тема 1). Тут подається поняття споживчого права; характеризуються споживче законодавство та його місце в системі законодавства України; предмет та цілі цього курсу, його структура. У цій же темі з'ясовуються споживчі відносини як предмет споживчого права (поняття і види), а також суб'єкти; специфічні об'єкти споживчих правовідносин; юридичні факти як підстава виникнення, зміни та припинення споживчих прав і обов'язків. Тема 2 присвячена характеристиці нормативних джерел споживчого права. Тут ідеться про міжнародні стандарти у сфері прав споживачів та їх джерела, зокрема про акти Генеральної Асамблеї ООН, Ради Європи та інших міжнародних організацій всесвітнього й регіонального характеру; резолюцію ООН «Керівні принципи для захисту прав споживачів», акти Конс'юмерського Інтернаціоналу, Єдиний Європейський акт 1986 року, Маастрихтський договір 1992 року, Директиву Європейського Союзу 93/13, Основні напрями діяльності Європейського Співтовариства на період 1999–2003 рр. у сфері політики захисту прав споживачів.

Особливу увагу зосереджено на характеристиці законодавства України щодо охорони і захисту прав споживачів. Насамперед аналізуються Конституція України, Закон України «Про захист прав споживачів», Закон України «Про якість та безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини», Закон України «Про рекламу», Закон України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення, Закон України «Про Антимонопольний комітет України», Закон України «Про електроенергетику» та ін. основні джерела споживчого права. Розглядаються підзаконні нормативно-правові акти споживчого права: відповідні Укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, нормативні

акти міністерств та інших органів державної виконавчої влади; акти деяких органів місцевого самоврядування у сфері захисту прав споживачів. Звертається увага на проблеми вдосконалення розвитку вітчизняного законодавства про захист прав споживачів.

Спеціальна частина курсу починається з характеристики правового статусу споживача в Україні (тема 3). Докладно характеризуються види основних прав споживачів, а саме: право споживачів на безпеку товарів та послуг (поняття безпеки товарів, послуг, вимоги до безпеки товарів, поняття специфікації, гарантійні строки, строк придатності товару); право споживачів на якість товару, послуг (поняття якості товару, показники та критерії якості товару, послуги); право споживачів на інформацію (поняття інформації, шляхи доведення її до споживача, перелік відомостей, які повинні бути надані споживачу); права споживачів при виявленні недоліків товарів, послуг; можливість вимоги споживача щодо якості товару, наданої послуги, виконаної роботи; перелік вимог споживача до виконавця (виробника) при виявленні недоліків; поняття недоліку товару, роботи (послуги), якості послуг (роботи), істотних недоліків; право споживачів на відшкодування матеріальної шкоди, завданої недоліками товару (послуг): поняття шкоди, строк відшкодування шкоди, звільнення від відповідальності за спричинену шкоду, поняття збитків, неустойки, види неустойки; право на компенсацію моральної шкоди, спричиненої недоліками товару, наданої послуги: поняття моральної шкоди, умови виникнення зобов'язань з відшкодування моральної шкоди.

Далі (тема 4) розглядаються правові відносини у сфері продажу і споживання товарів. Тут роз'яснюються поняття товару та поняття неналежної якості товару. Подається перелік сезонних товарів, йдеться про ті товари неналежної якості, що не підлягають обміну (поверненню). Детально викладаються передбачені у відповідних нормативно-правових актах правила роздрібно торгівлі товарами, правила торгівлі на ринках, правила продажу товарів первинного користування в кредит, правила комісійної торгівлі непродовольчими товарами.

Тема 5 присвячена характеристиці правових відносин у сфері надання та споживання послуг. Тут визначається поняття послуги, розкриваються її ознаки, характеризуються види послуг. Докладно аналізується договір у сфері послуг, поняття такого договору, умови його укладання і розірвання. Висвітлюються такі їх види як договір побутового під'яду, договір прокату, договір перевезення, договір енергопостачання, договір комісії. Докладно характеризуються договори надання житлово-комунальних послуг.

Заключний розділ курсу – «Порушення прав споживачів та юридична відповідальність за них» (Тема 6) – має правозахисну спрямованість. У ньому, насамперед, йдеться про порушення прав споживачів як підставу юридичної відповідальності. Розглядаються порушення прав споживачів як особливий вид правопорушення (суб'єкти, об'єкти, суб'єктивна сторона, об'єктивна сторона такого правопорушення), види порушень прав споживачів; поняття юридичної відповідальності та її види. А саме:

Цивільна відповідальність за порушення прав споживачів. Підстави цивільної відповідальності. Порушення прав споживача на якість і безпеку товарів (робіт, послуг); порушення прав споживача на надання достовірної інформації, критерії її визначення; продаж товарів з недоліками; порушення строків при наданні послуг (виконанні робіт); невиконання умов договору з матеріалу замовника; надання житло-во-комунальних послуг неналежної якості.

Адміністративна відповідальність за порушення прав споживачів. Схаракте-

ризуються суб'єкти відповідальності. Роз'яснюється поняття адміністративного проступку та адміністративного стягнення, розглядаються види адміністративних стягнень (попередження, штраф, позбавлення спеціального права, адміністративний арешт, оплатне вилучення предмета або його конфіскація). Висвітлюються найпоширеніші підстави адміністративної відповідальності: продаж товарів з порушенням санітарних правил; відсутність інформації про товари та надання послуг; продаж товарів, надання послуг, які не відповідають вимогам стандартів, технічним умовам або зразкам; порушення порядку ціноутворення; включення до договору умов, які обмежують права споживачів; порушення встановлених правил про дату (строк) придатності окремих видів товарів; порушення правил продажу етилового спирту, алкогольної продукції тощо.

Кримінальна відповідальність за порушення прав споживачів. Зокрема, розглядаються такі підстави кримінальної відповідальності у сфері прав споживачів як обман покупців та замовників; випуск або реалізація недоброякісної продукції; приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворювання населення.

Окрему тему присвячено вивченню суб'єктів притягнення до юридичної відповідальності (тема 7). Тут характеризуються органи державної влади як суб'єкти притягнення до юридичної відповідальності: види державних органів, які здійснюють захист прав громадян у сфері споживання; роль органів державної виконавчої влади у захисті прав споживачів; основні напрями і форми державного контролю в галузі захисту прав споживачів. Висвітлюються повноваження таких органів: Державного комітету України з питань технічного регулювання та споживчої політики; Управління державних обласних адміністрацій й із захисту прав споживачів; Державної інспекції з контролю за цінами. Роз'яснюються основні напрями і форми контролю державних органів у сфері захисту прав споживачів. Зокрема, розглядається роль судових органів у захисті прав споживачів. На закінчення теми характеризується захист споживачів органами місцевого самоврядування, їх повноваження у цій сфері. Йдеться також про громадський захист прав споживачів, недержавні громадські організації споживачів (зокрема, Українську асоціацію споживачів). У 8-ій темі розкриваються процесуальні особливості встановлення та реалізації юридичної відповідальності за порушення прав споживачів. Тут роз'яснюється порядок притягнення правопорушників до адміністративної відповідальності та її реалізація; зазначаються державні органи, які застосовують адміністративні стягнення; характеризуються порядок накладання адміністративних стягнень, постанови про накладання адміністративного стягнення. Йдеться про особливості притягнення до цивільної відповідальності та її здійснення (претензія, вимоги до претензії; складання претензії; поняття позову, вимоги до позовної заяви; цивільно-процесуальні вимоги щодо порядку звернення споживачів із заявою до суду). Значна увага приділяється порядку розгляду справ у суді першої інстанції, характеризуються апеляційний перегляд рішень, а також виконавче провадження. На закінчення висвітлюються кримінально-процесуальні вимоги та процедури притягнення до кримінальної відповідальності.

Викладання у Львівській комерційній академії курсу «Юридичний захист прав споживачів» за наведеною програмою включає 36 годин лекційних занять та 36 годин практичних занять. На практичних заняттях розв'язуються «задачі» (казуси), які побудовані на матеріалах реальних життєвих ситуацій, описаних у

пресі чи відображених у матеріалах судових справ. Застосовуються і «рольові ігри» (студентами виконуються ролі, наприклад, надавача послуг, споживача, контрольного органу, правозахисної організації, юрисдикційного органу тощо).

Хотілося б сподіватись, що описаний тут досвід може стати у пригоді викладачам навчальних курсів із захисту споживчих прав — курсів, які вивчаються в інших вищих юридичних та економічних навчальних закладах України.

1. *Гуцин В.В., Пахомов В.Д., Приходько Е.П.* Сервисное право: Учебник. – М., 2003. – С.23-25. 2. *Указ* Президента України «Про програму захисту прав споживачів на 2003–2005 рр.» від 11 грудня 2002 р. // Офіційний вісник України. – № 50. 3. *Іваненко Л.М.* Правове регулювання захисту прав споживачів: Навч. посіб. – К., 2008. – 270 с.; *Зверева О.В.* Захист прав споживачів: Посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К., 2007. – 192 с.